

Herregårdenes avlsbygninger - en kulturarv?

Af Sonja Marie Overgaard, ph.d. stud., arkitekt MAA

Landbruget har gennem de sidste århundreder, og især gennem de seneste årtier, været igennem en markant strukturel forandring. En udvikling, hvor landbrugsbedrifterne er blevet lagt sammen til større enheder, hvilket har resulteret i om- og tilbygninger samt en betydelig fritstillet bygningsmasse, som kan overgå til andre formål. Denne udvikling har også ramt herregårdene. Mange af avlsbygningerne på herregårdene rummer potentialer og værdier, der er værd at føre videre til eftertiden. Men hvordan kan disse avlsbygninger genanvendes samtidig med, at de arkitektoniske kulturarvsværdier videreføres?

*Slotssøen er et af de markante elementer i herregårdsanlægget, og den er med til at understrege den visuelle kontakt mellem Rosenholm Slot og Rosenholm Hovedgård.
Foto: Sonja Marie Overgaard, forår 2007.*

Avlsbygningerne en del af helheden

I bevaringssammenhænge har der altid været stor fokus på herregårdens hovedbygning. Men i dag tillægges også avlsbygningerne en stor betydning for den danske bygningskultur. Dette skyldes, at man vurderer herregården som et samlet anlæg, hvor samspillet mellem bl.a. hovedbygningen og de profane avlsbygninger bliver en kvalitet.¹ Der er således et særligt samfundsaktuelt behov for, at der udvikles metoder til at beskrive værdierne af herregårdenes avlsbygninger, så der fremover kan dannes strategier, der sikrer brugs- og kulturarvsværdier i disse anlæg.

Mellem bevaring og udvikling

Undertegnede er i gang med et ph.d. projekt med titlen: Herregårdenes avlsbygninger fremtidens udviklingsbetingede om- og tilbygninger versus arkitektoniske kulturarvsværdier. Intentionen er at afklare, hvor den acceptable grænse ligger mellem det at ændre og det at sikre i forhold til kulturarvsværdier, nye funktioner samt arkitektoniske indgreb. Udgangspunktet for projektet er herregårdenes bevaringsværdige og funktionstømte avlsbygninger. Begrebet avlsbygning stammer

fra ordet avlsgård, som historisk set går langt tilbage. Ordet avl brugtes som betegnelse på både kreaturer (avlsvdyr) og afgrøder (fremavl). I arbejdet med ældre bygningsanlæg bruges betegnelsen avlsbygninger som en samlet betegnelse for de bygninger, der indgår i og rummer gårdens landbrugsproduktion.

Nærværende artikel præsenterer ph.d. projektets problemstilling, som fortsat er under bearbejdning.

Genanvendelse af avlsbygninger

På Nørre Vosborg og Gammel Estrup er avlsbygningerne ombyggede for at kunne rumme herregårdens nye funktioner. Avlsbygningerne anvendes til forskellige formål og er derfor mere eller mindre under pres i forhold til deres arkitektoniske kulturarvsværdier. Hvor går grænsen for, hvor stort et indgreb en bygning og dens kulturarvsværdier kan tåle - det man kan kalde

*Ombygning af Nørre Vosborgs avlsbygninger. Set fra venstre: hestestalden, agerumsladen og studestalden.
Foto: Sonja Marie Overgaard, juni 2007.*

tålegrænsen? Kan der fjernes eller tilføjes elementer så en bygnings kulturarvsværdier sikres, sløres eller forstærkes? Svaret skal findes i de enkelte avlsbygninger, da de er meget forskellige, og tålegrænsen derfor kan være forskellig.

Gennemgribende ombygning på Nørre Vosborg

Nørre Vosborg ligger ved Vemb i Vestjylland og er opkøbt af ejendomsselskabet Realea A/S.² Herregården skal fremover indbyde både turister og lokale beboere til at besøge det nye kultur- og oplevelsescenter, som bliver et samlingspunkt i regionen.

Avlsbygningerne var det driftsmæssige grundlag for udfoldelsen af livet i hovedbygningen, og de skal fortsat være fundamentet for anlæggets overlevelse. De ældste bygninger i avlsgårdsanlægget, hestestalden, agerumsladen og studestalden, er fra 1788 og er vurderet som bevaringsværdige. Disse bygninger er blevet konverteret til henholdsvis hotelværelser, udstillings-/forsamlingslokale og reception. De nye funktioner kræver et stort indgreb i de oprindelige bygningers udformning, så en del autentisk materiale fjernes. Da avlslængen stod færdig i 2008, var ydermurene de bedst bevarede elementer.

Murstensvæggene er særligt vigtige som værende en af de bærende kulturarvsværdier. Murene er opført i den lokale Vosborgsten, der har dimensioner, der nærmer sig munkesten.³ Restaureringsteknisk er murene blevet rettet op og nye fuger holder sammen på det gamle murværk. Man kan spørge, om dette

resultat er nok til at formidle kulturarvsværdierne og oplevelsen af de oprindelige bygninger? Udover det bevarede murværk, er det bygningernes store skala og placering i anlægget samt tilknytningen til det omkringliggende kulturlandskab, der er med til at fortælle historien om storhedstiden på gården.

Nænsom istandsættelse på Gammel Estrup

På herregården Gammel Estrup huser de fredede avlsbygninger Dansk Landbrugsmuseum, som sammen med Gammel Estrup - Herregårdsmuseet holder til i anlægget. De oprindelige avlsbygninger, som er fra 1600- og 1700-tallet⁴, er indrettet som magasiner til opbevaring af Landbrugsmuseets genstande. Det har været en nænsom istandsættelse af avlsbygningerne, da den nye funktion ikke har krævet de store ændringer i bygningernes oprindelige form. Således er funktionen fundet på bygningernes præmisser. Agerumsladens lukkede karakter og ubrudte tagflade er bevaret, da der ikke er behov for mere lysindtag i opbevaringsrummene. Da det er et museum, som bl.a. har til opgave at formidle, kunne avlsbygningerne have været brugt som rammer for iscenesættelse af udstillingerne. Således kunne de have været udnyttet til at formidle den oprindelige funktion. Med den nuværende funktion udfordres den funktionelle tålegrænse for, hvad en bygning kan/bør indrettes til.

I genanvendelsen af disse bevaringsværdige bygninger handler det om at se den enkelte bygning i sin kontekst. Disse to eksempler viser, at avlsbygninger kan bruges til vidt forskellige formål. Man skal være

Agerumsladen under ombygning. Den rummer nu en udstillingssal og et forsamlingslokale.

Foto: Sonja Marie Overgaard, juni 2007.

opmærksom på, hvordan den enkelte bygning kan tilpasses i en fremtidig genanvendelse. Er tålegrænsen overskredet? Er de arkitektoniske kulturarvsværdier bevaret? Disse spørgsmål kan man stille sig i hvert af eksemplerne.

En avlsbygning med potentiale på Rosenholm Hovedgård

Rosenholm Hovedgård, som ligger umiddelbart ved siden af Rosenholm Slot, har for at følge med i landbrugets dynamiske udvikling, optimeret sin produktion og har hertil opført nye tidssvarende landbrugsbygninger. Dette har resulteret i, at en kostaldsbygning fra 1860 for 8 år siden blev funktionstømt.

Hvordan kan denne bygning genanvendes? Slottet er et af de fineste danske renæssanceanlæg⁵ og fungerer allerede som turistattraktion. Kostalden har en

dimension og et volumen, der kan udnyttes til mange forskellige funktioner. Hele ejerlavet er i Regionplan 2005 beskrevet som et kulturmiljø⁶, hvor man får helhedsoplevelsen af slot og avlsbygninger i samspil med herregårdslandskabet.

I det følgende er der udvalgt 3 værdier, der kan danne udgangspunkt i definitionen af, hvad der er særlig vigtigt at få ført videre i en fremtidig genanvendelse:

- Bygningens skala og beliggenhed i anlægget er en kulturhistorisk værdi.
- Bygningens arkitektoniske elementer, f.eks.

rummer murværket en fortællerværdi i form af spor efter ændringer.

- Bygningens enkle opdeling vidner om produktion og effektivitet, og repræsenterer dermed en brugs/formbetinget værdi.

De tre værdier er herefter udfordret i forsøget på at finde tålegrænsen for hver af dem. Samspillet med de øvrige bygninger i anlægget er en vigtig del af den kulturhistoriske værdi, som bør føres videre, så man fremover oplever anlægget som en samlet enhed. Hvis kostalden f.eks. indrettes med hotelværelser i

Avlsbygningerne på Gammel Estrup står med deres oprindelige udtryk. Fortællingen om bygningernes brug kan aflæses i deres form og opbygning. Foto: David Slater, juli 2008.

*Kostalden beliggende i det samlede herregårdsanlæg.
Foto: Kræn Ole Birkkjær, Dansk Landbrugsrådgivning.*

staldrummet, kunne det tænkes, at østfacaden blev åbnet op for at få kontakt til slotssøen. Bygningen ville derved miste noget af tilhørsforholdet til de andre ældre avlsbygninger, som alle vender sig ind mod gårdrummet, som er omdrejningspunktet i avlsgårdsanlægget. Ligeledes, hvis man forkorter bygningen, risikerer man, at den mister samspillet med de øvrige avlsbygninger. Et samspil, der er karakteriseret af røde tegl og en stor bygningskala.

Fortællerværdien kan udfordres ved, at man f.eks. lader facaderne fremstå som vandskurede eller pudse. Derved sløres de spor efter ombygninger, som nogen måske vil betegne som skæmmende, men som er med til at fortælle om bygningens liv. Murværket afslører, at bygningen er opført af både munkesten⁷ og

*Bygningen er kilden til forståelsen af de perioder, den har været igennem. Her ses sydgavlen på Rosenholm Avlsgård. Den vidner om flere ændringer.
Foto: Berit Guldmann Hornstrup, Gammel Estrup.*

normalsten.⁸ Desuden kan det aflæses, at indretningen oprindeligt har været som tværstald⁹, hvor opstaldning af kreaturerne har været på tværs af bygningen og med valmet tag. Der skal selvfølgelig repareres fuger, der hvor det trænger, men man bør ikke tilstræbe et ensformigt udtryk, da tålegrænsen for fortællerværdien derved kan overtrædes.

Bygningens klare opbygning i både plan og opstalt vidner om, at brugen har haft en stærk indflydelse på formen. Hvis en ny funktion skal indrettes, bør den underordne sig dette princip.

At forvalte en dyrebar arv

Det er vigtigt at udarbejde strategier for, hvordan indgreb foretages i den eksisterende bygningsmasse.

Generelt kan det siges, at ethvert indgreb bør udføres med kvalitet for øje, da selv det mindste indgreb kan være svært ødelæggende for helheden. I disse store avlsbygninger spiller økonomien selvsagt ind i valg af funktion, da det er en stor udgift for ejeren at bekoste en omfattende ombygning.

Det er en fælles arv, der bør forvaltes med omtanke, da vi har et ansvar over for vore efterkommere for at værne om vores fælles kulturarv. Det er et paradoks, at vi skal ændre for at bevare. Hvis vi ikke genanvender avlsbygningerne på herregårdene, mister vi en stor del af fortællingen om disse anlæg. Det særlige ved

*Rosenholms kostalds regelmæssige rytme i facaden vidner om en produktionsbygning, hvor bl.a. funktionen har været dikterende for udformningen. Herudover kan f.eks. byggeskik og symbolværdi have haft indflydelse på udformningen.
Foto: Berit Guldmann Hornstrup, Gammel Estrup.*

sådanne funktionstømte bygninger er den helhed, de indgår i, og de hensyn, man derfor bør tage i arbejdet med at fremtidssikre dem.

Avlsbygningerne er en del af vores kulturarv og bør indgå i det bærende på herregårdene. Formålet med omtalte ph.d. projekt er at undersøge, hvordan bygningernes kulturarvsværdier kan sikres i samspil med fremadrettede funktionsændringer og nutidig arkitektur, så avlsbygningerne atter bliver aktive, indbringende og levende dele af herregårdsmiljøet.

Litteratur

Nielsen, Svend: „Avlsgårdens bygningshistorie“, i: Frits Nicolaisen (red.): *Gammel Estrup*. Randers Amts Historiske Samfund. 1993.

Juel Hansen, Per: „Tegl fra ler til arkitektur - historien om den danske mursten“. Københavns Erhvervsakademi, 2005. <http://www.kts.dk/pics/filer/pdfperjuelhansenteglfraletertilarkitektur2.pdf> Download 22.04.2008.

Klein, August: *Landbrugsbygninger*, 1876.

Afdeling for Restaurering By- og Bygningspleje: *Kompendium I, Murværk*. Arkitektskolen Aarhus, 1998.

Regionplanen for Århus Amt. *Kulturhistorisk Redegørelse*. Kort og matrikelstyrelsen, 2005.

Petersen, Steen Estvad: *Herregården i Kulturlandskabet*. Arkitektens Forlag, København, 1975.

Noter

- 1 Petersen 1975: Forord.
- 2 Realea A/S er et ejendomsselskab under Realdania. Fonden er stiftet for bl.a. at bevare bygninger for eftertiden.
- 3 Wosborgstenen måler ca.: 60 x 120 x 240 mm og en munkesten måler ca.: 90 x 140 x 290 mm.
- 4 Nicolaisen 1993: S. 135.
- 5 Rosenholm Slot er fra 1500-1625.
- 6 *Kulturhistorisk Redegørelse* 2005: S. 46-47.
- 7 Munkesten fra renæssancen og dermed sandsynligvis genbrugssten fra en tidligere bygning. Munkesten måler 80 x 135 x 285 mm. Juel Hansen s. 24.
- 8 En dansk normalsten måler 55x108x228 mm. Juel Hansen s. 24.
- 9 Indretning som tværstald kendes fra bl.a. August Kleins bog *Landbrugsbygninger* udgivet i 1876.